Stenhuggare och torpare i Kränglan

Arkeologisk utredning, etapp 1

L2023:6276 mfl, Kränglan 3:1, Rinkaby socken,
Örebro kommun, Närke, Örebro län

SAU rapport 2023:21

Fredrik Andersson

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA
UPSALIENSIS

Stenhuggare och torpare i Kränglan

Arkeologisk utredning, etapp 1

L2023:6276 mfl, Kränglan 3:1, Rinkaby socken,
Örebro kommun, Närke, Örebro län

SAU rapport 2023:21

Fredrik Andersson

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA
UPSALIENSIS

SAU rapporter 2023:21
ISSN 1652-9448
©SAU 2023

UTGIVNING OCH DISTRIBUTION
Societas Archaeologica Upsaliensis
St Larsgatan 5, 753 11 Uppsala
post@sau.se
www.sau.se

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER
Länsstyrelsens dnr och datum för beslut:
431-5678-2023, 2023-10-04
Uppdragsnummer (KMR): 202301283
SAU:s projektbeteckning: 1304
Företagare: Örebro kommun
Belägenhet
LANDSKAP: Närke
LÄN: Örebro
KOMMUN: Örebro
SOCKEN: Rinkaby
FASTIGHET: Kränglan 3:1
FORNLÄMNING: L1979:859, L1981:8767, L1981:8846, L2023:6276, L2023:6277, L2023:6278, L2023:6279, L2023:6280, L2023:6281
KOORDINATER: N6574350, E516900
HÖJD: 25–38 m ö h

Undersökningen
TYP AV UNDERSÖKNING: Arkeologisk utredning, etapp 1
DATUM I FÄLT: 2023-10-26 – 2023-10-27
KOORDINATSYSTEM: Sweref 99 TM
HÖJDSYSTEM: RH 2000
INMÄTNINGSSYSTEM: GPS

Personal: Fredrik Andersson (projektledare), Michel Guinard, Lars Sundström

Fyndmaterial: Inga fynd tillvaratogs
Arkivmaterial: Förvaras hos SAU

Omslagsbild: Lars Sundström & Fredrik Andersson, SAU

Allmänt kartmaterial:
©Lantmäteriet Medgivande MS 2007/04080

Digitala planer: Fredrik Andersson

Redaktör: Anneli Sundkvist

Layout: SAU

Innehåll

Sammanfattning **4**

Inledning **5**
Metod och genomförande 6

Antikvarisk bakgrund **7**
Naturlandskapet 7
Historisk markanvändning 8
Fornlämningsmiljö 9

Undersökningsresultat **12**
Bebyggelselämningar 13
Odlingslämningar 14
Stenbrott 15
Plats med tradition 16
Boplatslägen 16

Slutsats och utvärdering **18**

Referenser **19**
Arkiv- och kartmaterial 19
Historiska kartor 19
Övrigt kart- och arkivmaterial 19

Bilagor **20**
Bilaga 1. Objektstabell 20

Sammanfattning

I oktober 2023 genomförde Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) en arkeologisk utredning inom fastigheten Kränglan 3:1 öster om centrala Örebro. Bakgrunden till utredningen är att Örebro kommun planerar för att ta fram en ny detaljplan för utredningsområdet och i samband med detta behövde frågan om förekomster av fornlämningar klargöras. Utredningsarbetet bestod av en inledande arkiv- och litteraturstudie följt av fältinventering.

Vid utredningen identifierades nio kulturhistoriska lämningar inom utredningsområdet. Det rör sig om husgrunder, odlingsrösen, hägnader, stenbrott samt en plats med tradition. Därutöver lokaliserades två möjliga lägen för förhistoriska boplatser samt ett område kring ett 1600-tals torp där det kan misstänkas finnas fornlämningar ej synliga ovan mark.

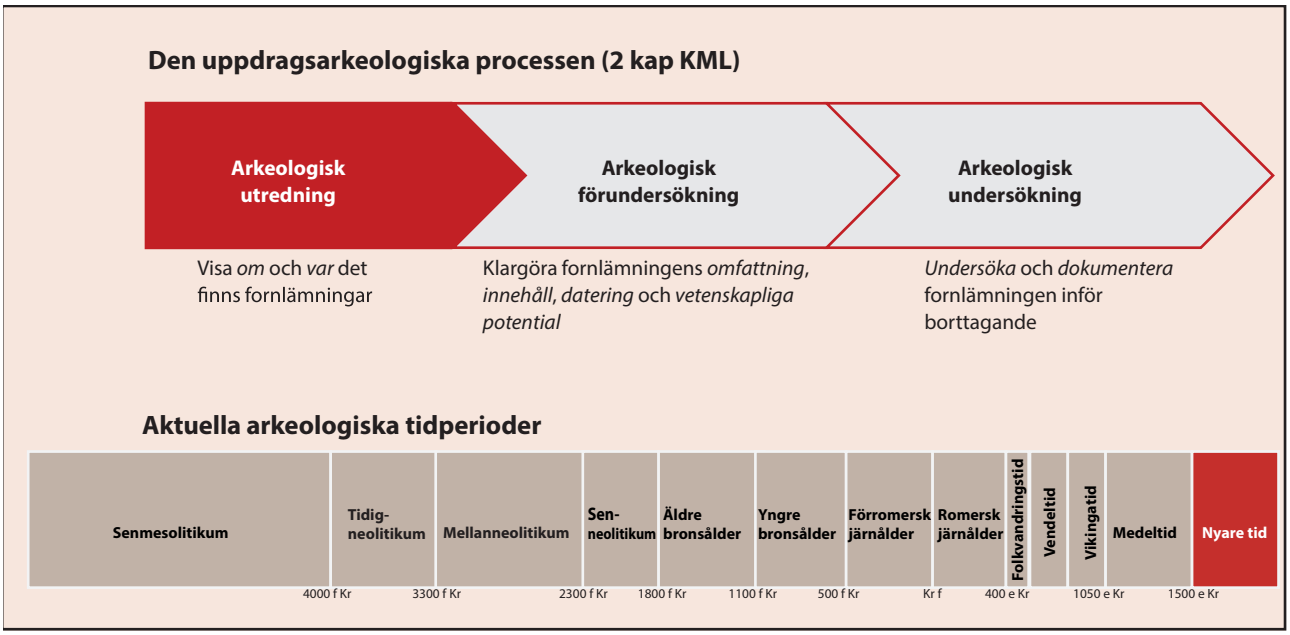

Inledning

Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) har på uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län genomfört en arkeologisk utredning, etapp 1 inom fastigheten Kränglan 3:1, Örebro kommun. Utredningsområdet var cirka 62 hektar och beläget drygt 6 kilometer nordost om centrala Örebro. Den arkeologiska utredningen föranleddes av att Örebro kommun planerar att ta fram en ny detaljplan för området och att länsstyrelsen bedömde att det fanns risk för att arbetet kunde beröra ej tidigare kända fornlämningar.

Syftet med utredningen var således att klargöra huruvida fornlämningar kan komma att beröras av ett planerat arbetsföretag inom utredningsområdet. Resultaten från utredningen ska därigenom bidra till Länsstyrelsens tillståndsprövning och Örebro kommuns fortsatta planering av arbetsföretaget. Resultaten ska även utgöra ett underlag till eventuellt kommande arkeologiska undersökningar.

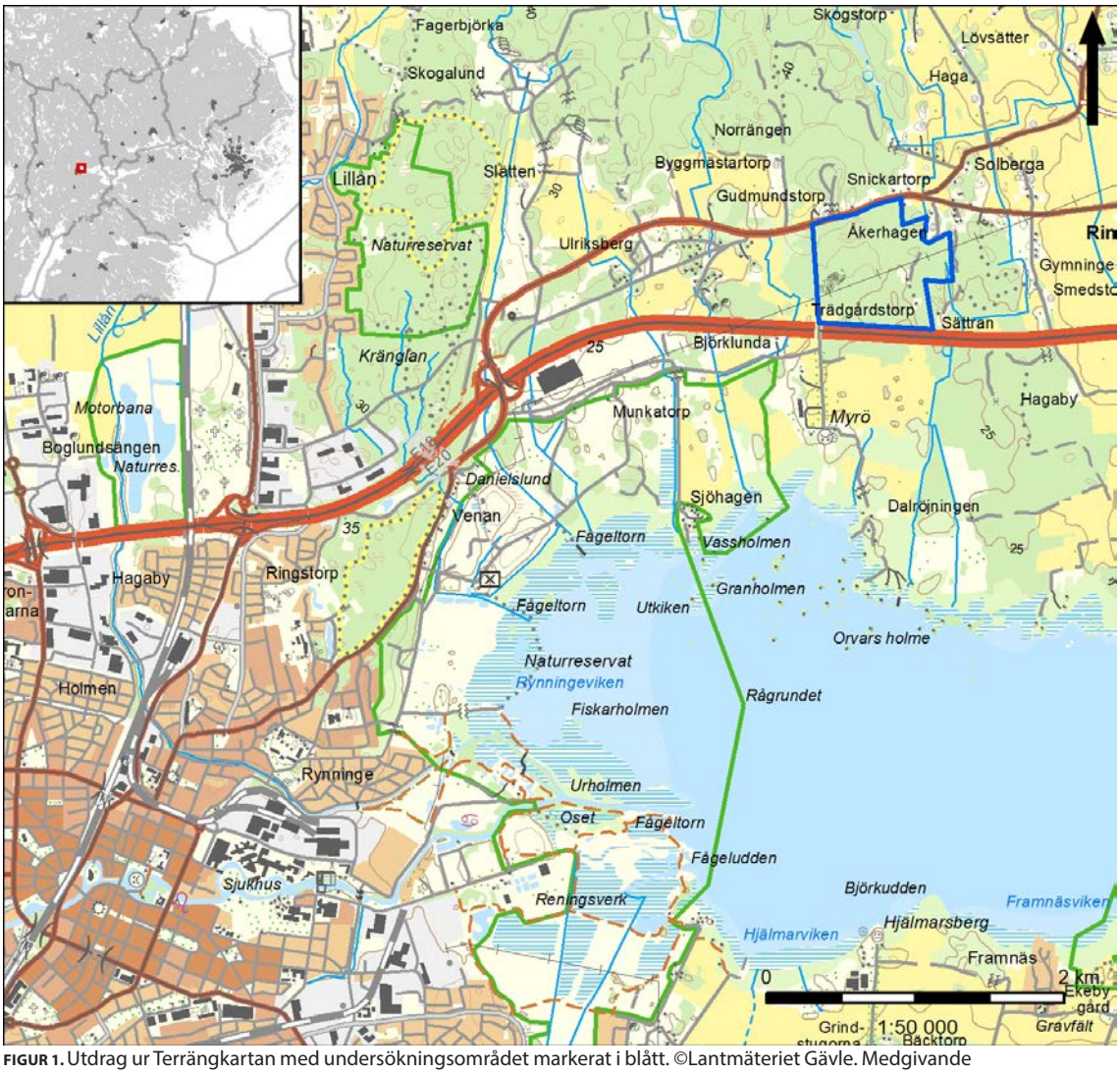

FIGUR 1. Utdrag ur Terrängkartan med undersökningsområdet markerat i blått. ©Lantmäteriet Gävle. Medgivande MS2007/04080. Skala 1:50 000.

Metod och genomförande

Utredningsarbetet har bestått av arkiv- och litteraturstudier, fältinventering samt avrapportering. Syftet med den inledande arkiv- och litteraturstudien var att skapa ett underlag för det efterföljande fält- och rapportarbetet genom att kartlägga den kända fornlämningsmiljön i närområdet samt utreda de kulturhistoriska och naturgeografiska förutsättningarna för ytterligare fornlämningar och andra historiska kulturlämningar inom utredningsområdet. Studien har utgått från tillgängliga kulturmiljöregister och databaser, arkeologiska rapporter, naturgeografisk information samt historiskt kartmaterial.

TABELL 1. Källor som ingått i kart- och arkivstudien.

Källa	Syfte
Kulturmiljöregistret (KMR) Arkeologiska rapporter Historiska museets samlingar (SHM)	Lokalisera kända fornlämningar och identifiera lokaliserande faktorer för förhistoriska lämningar
Terrängskuggningsmodell (Terrängskuggning) SGU (Jordartskartan) SGU (Strandförskjutningsmodell) Höjdmodell (Laserdata)	Identifiera topografiskt gynnsamma boplatslägen
Historiska ortofoton	Lokalisera möjliga kulturhistoriska lämningar
Häradsekonomisk karta (RAK) Ekonomisk karta (RAK)	Lokalisera möjliga kulturhistoriska lämningar (husgrunder, lägenhetsbyggelse m.m.) Kartlägga historisk markanvändning
Skifteskartor (LS, LM) Geometriska kartor (TORA)	Lokalisera möjliga fornlämningar (husgrunder, lägenhetsbyggelse, färdvägar m.m.) Kartlägga historisk markanvändning
Ortnamnsregistret	Datera belägg för bebyggelsenamn

Vid det efterföljande fältarbetet besiktigades hela utredningsområdet med syfte att lokalisera och beskriva de fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar som kunde identifieras inom området. Även platser där det kan misstänkas finnas fornlämningar ej synliga ovan mark eftersöktes. I samband med inventeringen kontrollerades också tidigare registrerade lämningar inom utredningsområdet och befintliga beskrivningar, positioner och antikvariska bedömningar kvalitetssäkrades.

Vid inventeringen användes mobila handenheter med resultaten från arkivstudien inlagda på en digital bakgrundskarta. Påträffade lämningar mättes in digitalt med hjälp av *ArcGIS Field Maps*. Precisionen vid inmätningarna var generellt god med någon meters felmarginal vilket får anses vara tillräckligt bra för att uppfylla utredningens syfte. Lämningsbeskrivningar och fotodokumentation gjordes med *ArcGIS Survey123* enligt ett formulär uppbyggt på lämningsregistreringen i KMR.

I samband med avrapporteringen har samtliga nya lämningar registrerats i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister (KMR) och lämningsinformationen för tidigare kända lämningar inom utredningsområdet har uppdaterats.

Antikvarisk bakgrund

Naturlandskapet

Det aktuella utredningsområdet är beläget i Kränglan, ett skogsområde öster om Örebro. Kränglanområdet utgör i sin tur den sydvästra delen av ett större skogsområde som historiskt bildat gränsen mellan Närke och Västmanland. Området präglas av moränhöjder och låglänta kärrmarker där höjdpartierna domineras av relativt block- och stenrik sandig morän medan de lägre liggande partierna består av lerjordar. Vid inventeringstillfället utgjordes den största delen av utredningsområdet av avverkad skogsmark med uppväxande sly och blandskog.

Utredningsområdet är beläget 25–38 meter över havet. Några lokala strandförskjutningsmodeller finns inte för området, men det går att dra paralleller till närliggande undersökta kustlokaler i Kränglanområdet (Andersson 2016; 2019). Dateringar därifrån visar att de högst belägna partierna inom utredningsområdet bör ha blivit strandbundna under slutet av tidigneolitikum (omkring 3500 f Kr). Under den yngre stenåldern utgjorde moränhöjderna inom utredningsområdet öar i den havsvik som föregick Hjälmaren. Fastlandet låg då cirka en kilometer bort. Till följd av landhöjningen steg sedan marken succesivt upp ur havet och vid övergången till bronsåldern (omkring 1800 f Kr) så bör hela utredningsområdet varit en del av en sammanhållande landmassa.

Utifrån SGUs jordartskarta och befintliga höjdnivåer fanns det inom utredningsområdet naturgeografiska förutsättningar, med väldränerade marker vid en forntida strand, som påminner om de förhållanden som fanns vid de tidigare undersökta stenålderslokalerna i Kränglanområdet (Andersson 2019). Vid inventeringen visade det sig dock att moränmarkerna inom det aktuella utredningsområdet utgjordes antingen av mer siltblandad jord som ofta var relativt sank eller mycket sten- och blockrik terräng utan några större stenfria ytor. Området utgjordes således av till stora delar av mark där det sällan påträffas spår efter aktiviteter från stenåldern.

FIGUR 2. Inventeringen försvårades av att utredningsområdet till stora delar bestod av tät vegetation. Foto: Fredrik Andersson, SAU.

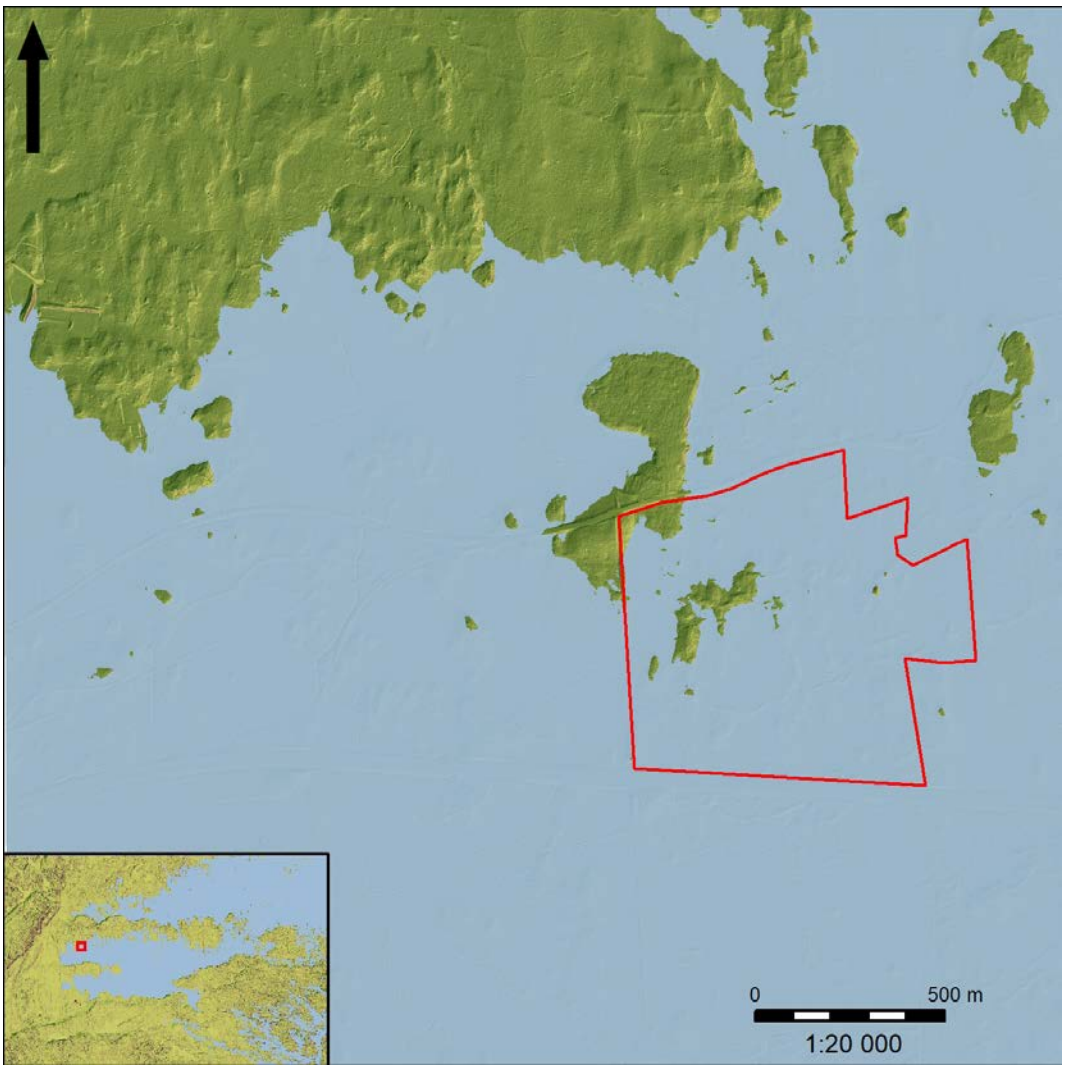

FIGUR 3. Utredningsområdet markerat på en karta med en tänkt strandnivå på 34 meter över havet, vilket motsvarar nivåerna för närliggande gropkeramiska kustboplatser daterade till omkring 3000 f Kr (Andersson, 2019). Utredningsområdets högsta höjder var då öar i de inre delarna av en havsvik. Höjd- och terrängmodellen på detaljkartan (skala 1: 20 000) baseras på Laserdata och på översiktskartan (skala 1:3 000 000) på Höjddata, grid 50.

Historisk markanvändning

Under historisk tid har utredningsområdet tillhört Myrö och Solberga ägor. Byn Solberga har sitt äldsta skriftliga belägg från 1425 och gården Myrö från 1257 (Ortnamnsregistret). Myrö blev 1629 ett säteri (Ramström 2003:445) och Solberga bestod 1689 av fyra hemman (LS S3:13).

I det tillgängliga historiska kartmaterialet framgår det att Solbergadelen i nordost har från 1700-talet och framåt framför allt utgjort skogsmark som brukats som betesmarker (LM 18-rin-71, LS S59-24:1, RAK J112-73-21, RAK J13310F5e). Endast en liten del av utredningsområdet har ingått i byns åkergärden (se Figur 4). En viss uppodling har dock skett under slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet. De nyupptagna åkrarna verkar dock åter blivit skogsmark under de senaste decennierna.

Myrödelen brukas framför allt som betesmark under slutet av 1600-talet (LS S9:1 12). Det verkar dock ske en viss uppodling under 1700- och 1800-talen, framför allt i anslutning till två torp som är belägna inom utredningsområdet (LM 18-rin-68, RAK J112-73-21). Det ena, *Trädgårdstorp*, har 1600-tals anor och hette först Fiskartorp (i den äldsta husförslängden står det ”Fiskartorp eller Trädgårdstorp” [RA SE/ULA/11275/A I/1]). Fiskartorp grundades som ett daglönetorp under Myrö säteri och bebyggelsenamnet speglar sannolikt den funktion brukarna har haft på säteriet (Ramström, 2003).

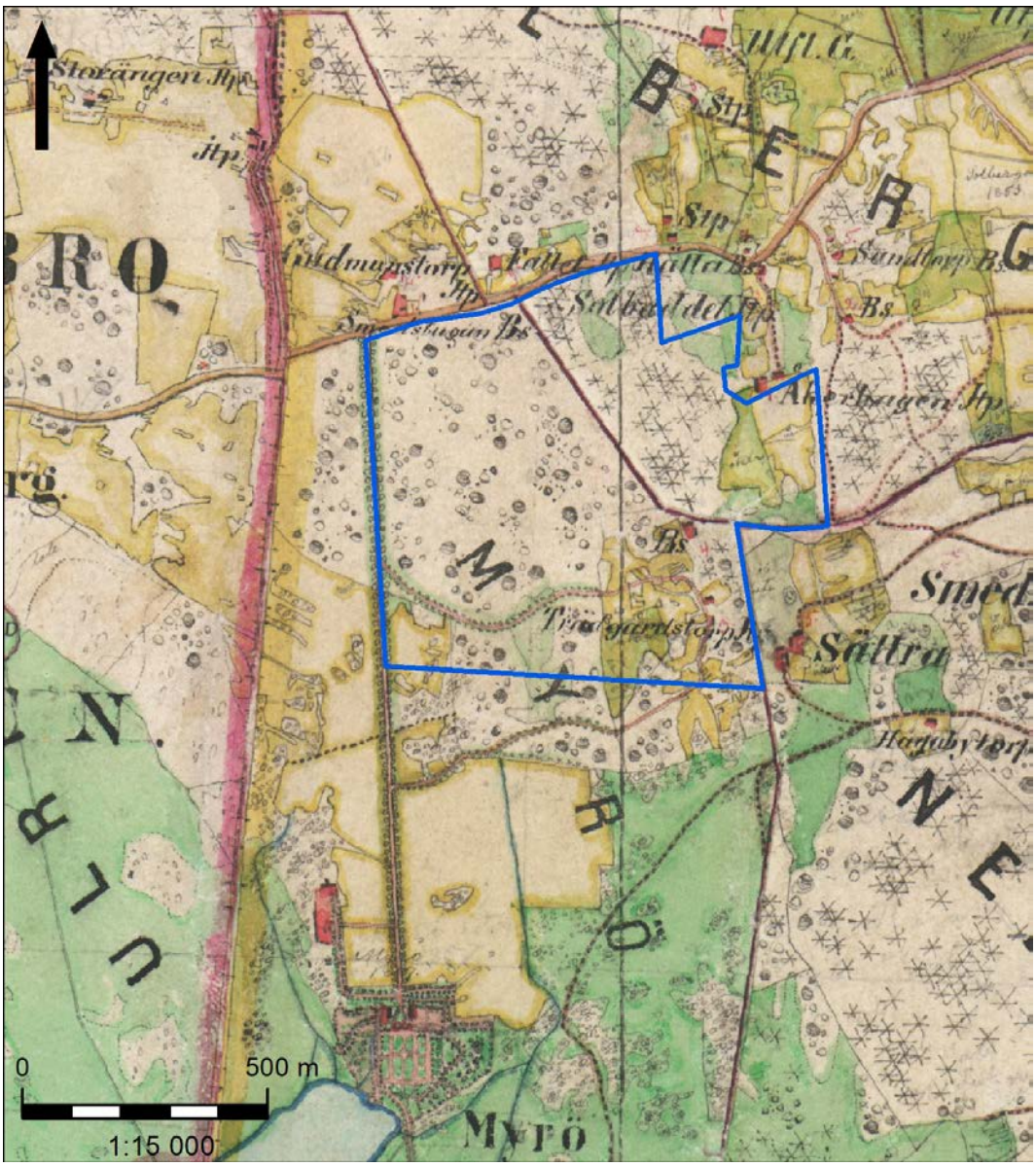

FIGUR 4. Utredningsområdet markerat på häradsekonomiskkarta från 1864–1867 (RAK J112-73-21). Skala 1:15 000.

Det andra torpet, *Nyttorp,* är beläget knappt 200 meter norr om Trädgårdstorp och är av ett yngre datum. Nyttorp är markerat som en backstuga på häradsekonomiska kartan från 1864–1867 (RAK J112-73-21), Torpet bör då varit relativt nybyggt eftersom det inte återfinns på en karta över Myrö ägor från 1859 (LM 18-rin-68). Följer man husförhörslängderna så verkar Nyttorp mycket riktigt byggas som en undantagsstuga på 1860-talet till en tidigare torpare på Trädgårdstorp (RA SE/ULA/11275/A I/14, SE/ULA/11275/A I/17). De båda torpen är i bruk än idag.

Fornlämningsmiljö

Inom utredningsområdet var sedan tidigare tre kulturhistoriska lämningar registrerade (KMR). I sydvästra delen finns en plats med tradition (L1981:8767) benämnd *Kyrkogården*. Enligt traditionen ska det här ha funnits en kyrka med en intilliggande begravningsplats. Det finns även uppgifter att åkern söder därom skulle kallats för *Ryssgraven* och att där skulle 300 man ha begravts efter ett slag mellan svenskar och ryssar (KMR). Några synliga lämningar efter konstruktioner eller begravningar har dock inte noterats. Den enda synliga lämning som finns noterad är ett cirka 150 meter långt stenmursfundament (L1981:8846), vars ena ände ligger inom ”Kyrkogården”.

FIGUR 5. Del av det stenmursfundament (L1981:8846) som återfinns inom den så kallade *Kyrkogården* (L1981:8767). Området var bevuxen med tät sly vid inventeringstillfället och svårbesiktat. Foto: Fredrik Anderson, SAU.

Ytterligare hägnader finns i nordvästra delen av utredningsområdet där fyra stenmurar finns registrerade, varav en ligger inom det aktuella utredningsområdet (L1979:859).

Därutöver finns ett antal kända fornlämningar i närområdet. Strax öster om utredningsområdet finns det uppgifter om att en skafthålsyxa ska ha påträffats vid torpet Sättran (KMR, L1981:9487). Det finns ingen närmare information om yxtyp eller fyndomständigheter. Skafthålsyxor (i sten) förekommer under yngre stenåldern och in i bronsåldern. Om fyndet har gjorts på Sättrans ägor är kanske en datering till senneolitikum – bronsålder sannolik utifrån höjden över havet.

Nordöst om utredningsområdet påträffades vid en tidigare arkeologisk utredning förhistoriska boplatsspår i form av bearbetad kvarts (KMR, L1980:6244). Boplatsen är belägen på en sandig moränsluttning som övergår i lermarker, cirka 30 meter över havet. I närheten av boplatsen registrerades även resterna av en härd (L1980:6242).

Vid Björklunda, sydväst om utredningsområdet, påträffades det vid en arkeologisk utredning 1994 bland annat ett kulturlager daterat till romersk järnålder (L1980:3430). De förhistoriska boplatslämningarna framkom vid undersökningarna av ett torp med medeltida anor (L1980:4009).

Strax norr om utredningsområdet har det gjorts arkeologiska utredningar inför anläggandet av en gång- och cykelväg. Etapp 1-utredningen identifierade, utöver de ovannämnda stenmurarna (L1979:859), ett boplatsläge strax söder därom. Boplatsläget verkar inte ha utretts vidare utan den efterföljande etapp 2-utredningen utfördes längre österut (Karlenby 2014; Ramström, 2014).

Övriga arkeologiska insatser i närområdet som kan nämnas är undersökningarna vid Ulriksberg en dryg kilometer väster om utredningsområdet. Där har det undersökts bebyggelselämningar i form av grunder efter ekonomibyggnader och spåren efter en äldre gårdsplan från historisk tid (KMR L1981:8713, Inventeringsbok).

Ytterligare en kilometer västerut har ett antal neolitiska kustlokaler undersökts (Andersson 2016; 2019). Boplatserna var belägna på moränssluttningar som utgjort dåtida stränder. En av lokalerna (Kränglan 3) var belägen på cirka 38 meter över havet och daterades till tidigneolitikum. Två mellanneolitiska lokaler med gropkeramiskt material var belägna på cirka 34 meter över havet och daterades till 3000 f Kr.

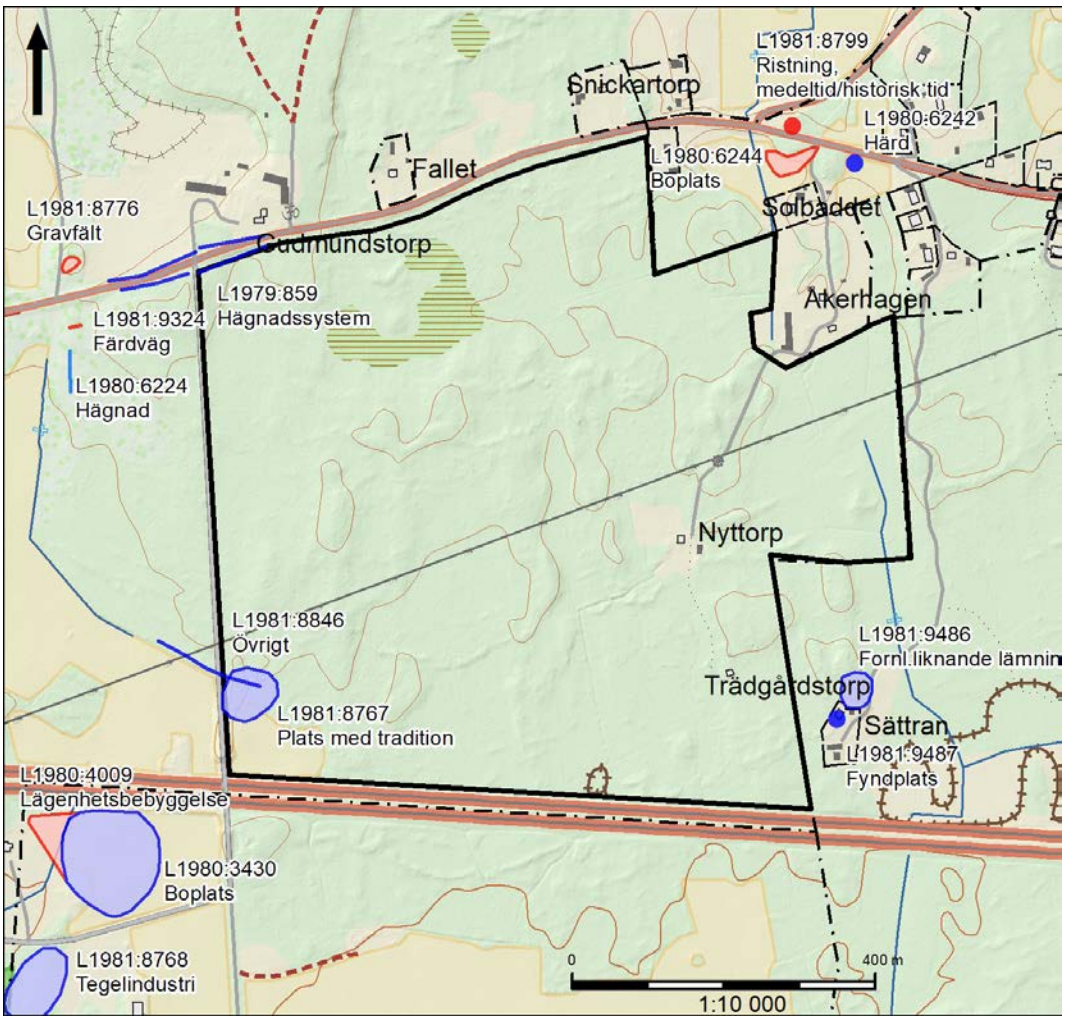

FIGUR 6. Utredningsområdet markerat i svart med kända fornlämningar (KMR) i närområdet innan den aktuella utredningen. Bakgrundskarta Fastighetskarta över en terrängskuggningsmodell baserad på laserdata. Skala 1:10 000.

Undersökningsresultat

Vid fältinventeringen kunde nio kulturhistoriska lämningar identifieras inom utredningsområdet varav tre fanns registrerade sedan tidigare. Samtliga lämningar har registrerats i KMR och redovisas i en objektstabell (Bilaga 1) samt på en resultatkarta (Figur 7). Utöver de identifierade lämningarna lokaliserades tre områden där det misstänks kunna finnas fornlämningar ej synliga ovan mark.

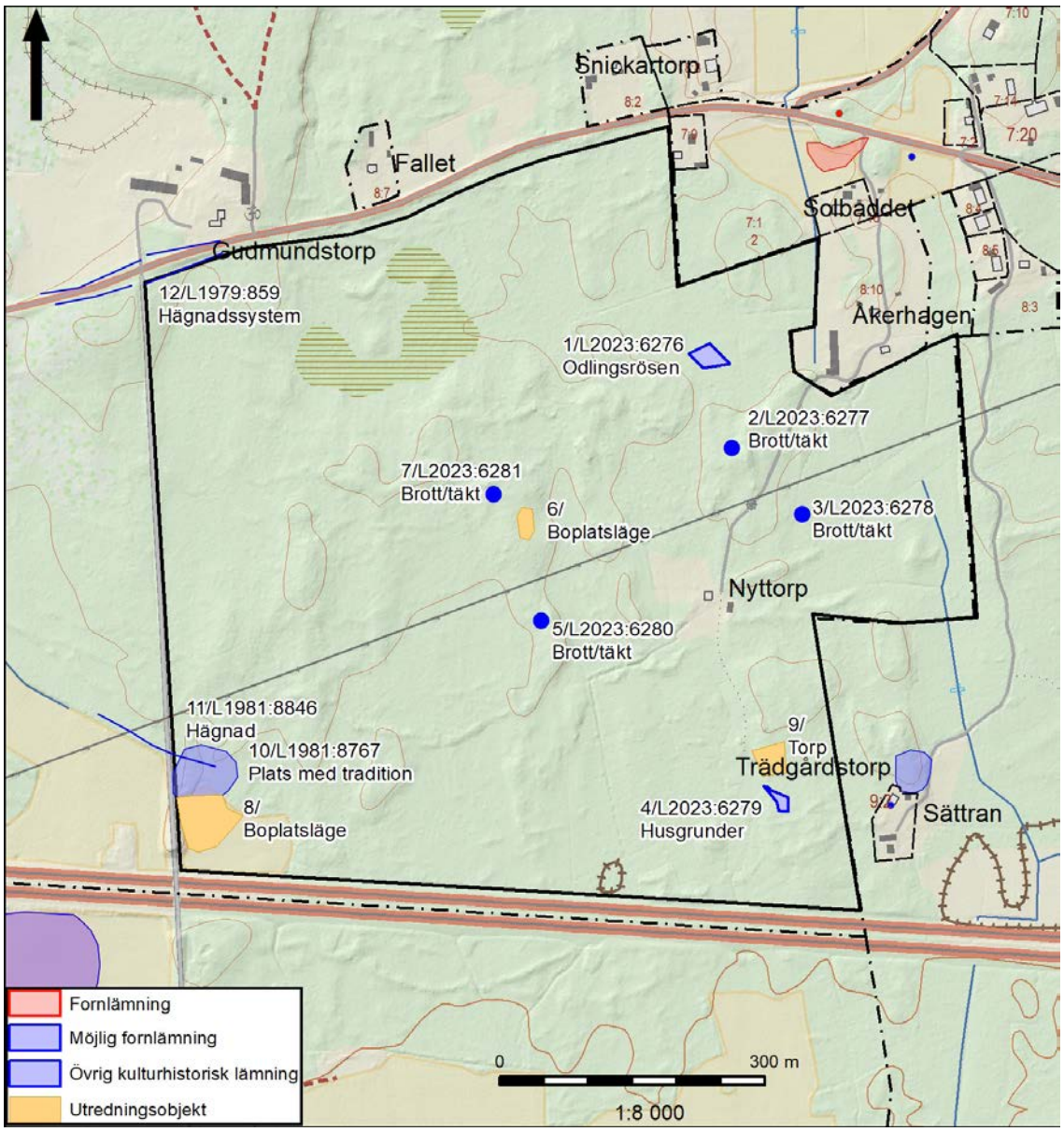

FIGUR 7. Resultatkarta med samtliga identifierade lämningar samt områden där det finns risk för lämningar ej synliga ovan mark. Bakgrundskarta: Fastighetskarta över en terrängskuggningsmodell baserad på lasdata. Skala 1:8000.

Bebyggelselämningar

Strax söder om Trädgårdstorp lokaliserades på en svag moränhöjd tre husgrunder (4/L2023:6279). Husgrunderna är mellan 11 och 77 kvadratmeter stora och består av kallmurade syllstensgrunder uppbyggda av huggna stenblock. Åldern på grunderna är svårbedömd, men på en karta från 1859 (LM 18-rin-68) finns en större ekonomibyggnad utritad på platsen. Byggnaden återfinns även på den häradsekonomiska kartan från 1864–1867 (RAK J112-73-21), men inte på den ekonomiska kartan från 1958 (RAK J13310f5e). På en av grunderna ligger det dock två större cementblock vilket kan indikera att byggnaderna i alla fall delvis kan ha brukats längre fram tiden.

Även om det inte går att spåra byggnaderna i kartmaterialet till perioden före 1850 så har det intilliggande Trädgårdstorp anor från 1600-talet, vilket skulle kunna betyda att lämningen kan vara äldre. Av den anledningen har den bedömts som ”Möjlig fornlämning” och där ytterligare utredningsinsatser i form av utredningsgrävning behövs för att klargöra den antikvariska statusen.

FIGUR 8. Del av en av husgrunderna inom 4/L2023:6279. Foto: Lars Sundström, SAU.

När det gäller själva Trädgårdstorp så etablerades det sannolikt på 1600-talet som ett dagsverkstorp under Myrö säteri och hette från början Fiskartorp. Vid inventeringstillfället brukades torpet som fritidshus och utgör således inte någon lämning. Skulle det vara så att torpet överges i samband med en kommande exploatering bör det dock bedömas som fornlämning på grund av dess ålder. I samband med inventeringen förevisade den nuvarande innehavaren Margareta Lindman en bit av en kritpipa som hon hittat i torpets trädgård. Fyndet indikerar att det kan finnas bevarade äldre kulturlager intill byggnaden. Området kring Trädgårdstorp har därför markerats som ett utredningsobjekt (objekt 9) som behöver utredningsgrävas för att klargöra om det också finns bevarade lämningar ej synliga ovan mark.

När det gäller det andra torpet, Nyttorp, så är även det i bruk. Om det överges vid en eventuell exploatering så bör det bedömas som en övrig kulturhistorisk lämning då det tillkommit efter 1850.

FIGUR 9. Trädgårdstorp med anor från 1600-talet används i dag som fritidshus. Foto: Lars Sundström, SAU.

Odlingslämningar

I utredningsområdets nordöstra del lokaliserades fyra odlingsrösen inom ett cirka 700 kvadratmeter stort område. Rösena är upptill 4 meter stora och 0,4 meter höga och består av röjsten uppslängd mot markfasta block. Marken kring rösena utgjordes vid inventeringstillfället av avverkad skogsmark men brukades som åker fram till åtminstone 1970-talet (Historiska ortofoton). Uppodlingen av marken bör dock ha skett relativt sent, efter 1860-talet (RAK J112-73-21). Eftersom lämningen tillkommit efter 1850 så bedöms den som en övrig kulturhistorisk lämning.

FIGUR 10. Ett av odlingsrösena inom 1/L2023:6276. Foto: Fredrik Andersson, SAU.

Till kategorin odlingslämningar kan även de spår efter äldre hägnader som finns bevarade i området föras. Hägnaderna (L1981:8846 och L1979:859) har utgjort en del av det kulturlandskap som omgivit Myrö säteri och varit belägna i gränser mellan olika markslag. Deras ålder är svårbestämd men sannolikt anlagda efter 1850 och har därför bedömts som övrig kulturhistorisk lämning.

Stenbrott

Vid inventeringen identifierades fyra stenbrott inom utredningsområdet. I samtliga fall är det granit som brutits. I två av fallet rör det sig om ensamliggande stenblock med borrhål. De andra två brotten utgörs av större gropar med spridda stenblock med borrhål och andra tillmakningsspår. Vid de senare brotten finns även spår efter vidare bearbetning på plats i form av skrotstenslager med stora mängder plattformsavslag. Exakt vad som stenen använts till är oklart men sannolikt har graniten brutits för att tillverka byggnadsmaterial för hushållsbehov, till exempel syllstenar eller grindstolpar.

FIGUR 11. Inom utredningsområdet identifierades fyra stenbrott. På bilden 2/L2023:6277 där flera 0,1 meter djupa borrhål var synliga på granitblocket. Foto: Fredrik Andersson, SAU.

FIGUR 12. Vid två av stenbrotten fanns spår efter vidare bearbetning på plats i form av lager med avslag. På bilden syns ett lager med avslag vid 5/L2023:6280. Foto: Fredrik Andersson, SAU.

Plats med tradition

Som nämndes ovan så fanns det inom området en plats med tradition registrerad sedan tidigare (L1981:8767). Platsen kallas enligt uppgifter i KMR för *Kyrkogården* och utgörs av en stenig moränhöjd. De tidigare fornminnesinventerarna kunde dock inte konstatera några synliga lämningar i område. Inte heller vid den aktuella utredningen kunde något annat än naturliga formationer konstateras. Området var dock svårbesiktat vid inventeringstillfället på grund av mycket tät vegetation. På en ägokarta från 1859 ingår platsen i ”Kyrkogårdsgärdet” (LM 18-rin-68), vilket visar att namnet ändå har en viss ålder.

I sammanhanget kan det nämnas att det även finns uppgifter från 1860-talet om att det på gränsen mellan Solberga by och Myrö säteri ska ha funnits en förtrollad trädgård med frukter av guld och ädelstenar (Djurklou, 2022 [1860]:67). Exakt var trädgården ska ha legat är oklart men enligt uppgift ska gårdssmeden Lekström ha sett trädgården när han sent en kväll vandrade på gångstigen från Trädgårdstorp till Myrö. Smeden ska dock ha motstått frestelsen att plocka av trollens frukter och klarat sig säkert hem.

Boplatslägen

Slutligen så har två möjliga lägen för förhistoriska boplatser lokaliserats där det föreslås vidare antikvariska insatser i form av utredningsgrävning för att klargöra om det förekommer bevarade fornlämningar under mark.

Det ena, objekt 6, utgörs av ett cirka 500 kvadratmeter stort område beläget i en sydostslutning. Marken består av relativt stenfri sandig morän, vilket är en typ av väldränerad mark som brukar vara en lokaliserande faktor för framför allt boplatser från stenålder. Höjden över havet, 32–34 meter, indikerar att platsen bör ha varit strandnära under mellanneolitikum.

Det andra boplatsläget är beläget strax söder om den så kallade Kyrkogården och utgörs av ett drygt 3200 kvadratmeter stort område beläget på en svag höjd och i sydostsluttning. Marken brukas idag som åker och består av lera och silt. De naturgeografiska förhållandena indikerar möjliga boplatslämningar från brons- eller järnåldern. Åkern har enligt KMR kallats för Ryssgraven efter att 300 man ska ha begravts där efter ett slag mellan svenskar och ryssar. Var namnet kommer ifrån är oklart, men en möjlig förklaring kan vara att det framkommit fynd- eller benmaterial i samband med brukandet av åkern, vilket föranlett tolkningen att det finns gravar på platsen.

FIGUR 13. Objekt 6, ett boplatsläge beläget i en sydostsluttning på 32–34 meters höjd. Foto mot norr: Michel Guinard, SAU.

FIGUR 14. Objekt 8, ett boplatsläge beläget på svag förhöjning och i en sydostsluttning söder om den så kallade *Kyrkogården*. Foto mot nordväst: Fredrik Andersson, SAU.

Slutsats och utvärdering

Den arkeologiska utredningen hade till syfte att klargöra huruvida fornlämningar kan komma att beröras av ett eventuellt arbetsföretag inom utredningsområdet. Utredningen har identifierat nio kulturhistoriska lämningar i området, men där ingen i dagsläget har kunnat bedömas utgöra fornlämning. I ett fall, ett område med tre husgrunder (4/L2023:6279), går det inte att utesluta att byggnaderna skulle kunna vara uppförda före 1850 och därmed vara fornlämningar. Lämningen har därför givits den antikvariska bedömningen Möjlig fornlämning och utredningsgrävning föreslås för att klargöra dess ålder. Utredningsgrävning föreslås även för två möjliga lägen för förhistoriska boplatslämningar samt i området kring torpet Trädgårdstorp.

De lämningar som identifierats vittnar framför allt om hur skogsmarken i området utnyttjats under de senaste århundradena. Till exempel visar de lokaliserade stenbrotten om spår efter ett resursutnyttjande som inte fanns representerat bland kända lämningar i närområdet sedan tidigare. Även om det är oklart vad slutprodukten har varit så är det intressant att det vid två av granitbrotten även förekommit tillhuggning av den brutna stenen, vilket inte verkar observeras allt för ofta vid den här typen av småskaliga stenbrott.

När det kommer till förhistoriska lämningar så fanns det initialt misstankar om att det kunde finnas boplatslämningar från framför allt yngre stenåldern inom utredningsområdet. Resultaten från de inledande arkivstudierna indikerade likande naturgeografiska förhållanden som i andra delar av Kränglanområdet där det undersökts ett antal neolitiska kustlokaler. Vid fältinventeringen visade det sig dock att förhållanden inte var så goda som studien visat utan att terrängen var till stora delar relativt sank, alternativt mycket stenrik. Endast inom ett av de områden som pekats ut efter den inledande arkivstudien kunde de naturgeografiska lokaliserande faktorerna bekräftas. Utredningen är därmed ett tydligt exempel på betydelsen av att komplettera byråinventeringar med fältinventering.

Även om utredningsresultatet var magert när det kommer till förhistoriska lämningar så kan det ändå bidra med pusselbitar till förståelsen av till exempel det lokala neolitiska kulturlandskapet. Att endast ett möjligt stenåldersläge identifierades inom utredningsområdet visar på att all tillgänglig mark under en viss period sannolikt inte var lika eftertraktad. När befolkningstrycket inte är så stort kan valet av plats för olika typer av aktiviteter ske utan allt för stora kompromisser, förutsatt att mer optimala förhållandena finns i närområdet. Däremot så bör de ständigt förändrande förhållanden som uppstår till följd av landhöjningen ha påverkat urvalet av lämpliga platser för till exempel marint resursutnyttjande. Det saknas än så länge kända gropkeramiska boplatser från senare delen av mellanneolitikum i Örebroområdet, vilket kan vara en konsekvens av stränder som sakta men säkert flyttar sig nedåt i terrängen och skapar nya förutsättningar. Inom utredningsområdet identifierades till exempel inga lämpliga platser på höjdnivåer motsvarande stränder kring 2500 f Kr, trots att det inom utredningsområdet rör sig om flera kilometer med tänkbara lägen.

Referenser

Andersson, F. 2016. *Kränglan 3. Förundersöking av en neolitisk aktivtetsyta. SAU rapport 2016:23.* Uppsala: Societas Archaeologica Upsaliensis.

Andersson, F. 2019. *Gropkeramik i Kränglanområdet. Arkeologiska undersökningar av mellan-neolitiska lämningar utanför Örebro. SAU rapport 2013:27.* Uppsala: Societas Archaeologica Upsaliensis.

Djurklou, G. 2022 [1860]. *Ur Nerikes Folkspråk och Folklif.* Frankfurt: Outlook Verlag GmbH.

Karlenby, L. 2014. *Utredningsgrävning för gång- och cykelväg mellan Glanshammar och Myrö. Rapport 2014:29.* Örebro: Arkeologgruppen AB.

Ramström, A. 2003. Torparliv vid Myrö och Ulriksberg. I: L. Karlenby (red), *Mittens rike. Arkeologiska berättelser från Närke* (ss. 441-454). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Ramström, A. 2014. *Inventering för gång- och cykelväg mellan Glanshammar och Myrö. Rapport 2014:10.* Örebro: Arkeologgruppen AB.

Arkiv- och kartmaterial

Historiska kartor

LM (Lantmäterimyndighetens arkiv, https://historiskakartor.lantmateriet.se/)

Akt	Trakt	Socken	Karta/Åtgärd	Årtal
18-rin-71	Solberga	Rinkaby	Laga skifte, Ägobyte	1861
18-rin-68	Myrö	Rinkaby	Arealavmätning, Ägoutbyte	1859

*LS (*Lantmäteristyrelsens arkiv, https://historiskakartor.lantmateriet.se/)

Akt	Trakt	Socken	Karta/Åtgärd	Årtal
S3:13	Solberga	Rinkaby	Geometrisk jordebok	1689
S59-24:1	Solberga	Rinkaby	Storskifte	1792
S9:1 12	Myrö	Rinkaby	Geometrisk avmätning	1684

*RAK (*Rikets allmänna kartverk, https://historiskakartor.lantmateriet.se/)

Akt	Trakt	Karta/Åtgärd	Årtal
J112-73-21	Örebro	Häradsekonomisk karta	1864–1867
J13310f5e	Rinkaby	Ekonomisk karta	1958

Övrigt kart- och arkivmaterial

Historiska ortofoton = Historiska ortofoton Visning. Lantmäteriet.

Höjddata, grid 50 = GSD-Höjddata, grid 50+ nh. Lantmäteriet

KMR = Kulturmiljöregistret (https://app.raa.se/open/fornsok/)

Laserdata = Laserdata. Lantmäteriet.

Ortnamnsregistret = Institutet för språk och folkminne (https://www.isof.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret/sok-i-registret.html)

*RA (*Riksarkivet, https://sok.riksarkivet.se/digitala-forskarsalen)

Akt	Arkiv	Serie	Årtal
SE/ULA/11275/A I/1	Rinkaby kyrkoarkiv	Husförhörslängd	1775–1791
RA SE/ULA/11275/A I/14	Rinkaby kyrkoarkiv	Husförhörslängd	1861–1865
RA SE/ULA/11275/A I/17	Rinkaby kyrkoarkiv	Husförhörslängd	1876–1880

Bilagor

Bilaga 1. Objektstabell

Objnr	Lnr	Lämningstyp	Beskrivning av lämning	Antikvarisk bedömning	Kommentar
1	L2023:6276	Område med fossil åkermark	Område med odlingsrösen, ca 700 kvm stort, med 4 st odlingsrösen, 1,0–4,0 x 1,0–4,0 m stora, intill 0,4 m h, bestående av 0,1–0,6 m stora stenar uppslängda mot större block.	Övrig kulturhistorisk lämning	Marken uppodlad efter 1864-67 (RAK J112-73-21). Brukas som åker på 1950-talet (RAK J13310f5e) fram till åtminstone 1970-talet, men som skogsmark på 1990-talet (Historiska ortofoton).
2	L2023:6277	Brott/täkt	Stenblock, 2 x 2 m stort, 1,3 m h med 0,1 m djupa borrhål, 0,02 m diam. Material: Granit	Övrig kulturhistorisk lämning	
3	L2023:6278	Brott/täkt	Stenblock, 2x2 m stort, 1,6 m h, med 0,5 m dj borrhål, 0,02 m diam. Material: Granit	Övrig kulturhistorisk lämning	
4	L2023:6279	Husgrund, historisk tid	Område, ca 300 kvm, med 3 husgrunder. I NV är 1 husgrund, 4 x 3 m (N-S), intill 1,0 m h, bestående av kallmurad syllstensgrund i 1-2 skikt av 0,3-0,8 m stora huggna stenar. Ö därom är 1 husgrund 4,5 x 2,5 (Ö-V), 0,4 m h bestående av syllstensgrund av 0,8-1,3 m stora huggna stenar. S därom är en 1 husgrund, 11 x 7 m (Ö-V), intill 0,4 m hög bestående av syllstensgrund av 0,8-1,8 m stora huggna stenar. 2 större cementblock ligger på grunden. I SV hörnet är en grund efter en möjlig utbyggnad 4 x 3 m (N-S), intill 0,1 m h bestående av syllstensgrund av 0,4-0,6 m stora stenar.	Möjlig fornlämning	På karta från 1859 finns en större ekonomibyggnad utritad på platsen. Det intilliggande torpet (Trädgårds-torp) har anor från 1600-talet. Området är tillgängligt med grävmaskin. Viss avverkning kan behövas.
5	L2023:6280	Brott/täkt	Område med 3 gropar samt 1 skrotstenslager. Groparna är 1,5–3,0 m i diameter, 0,3–0,5 m djupa med block och skrotsten med borrhål och tillmaknings-spår. I SO är ett lager med skrotsten, 3 x 2 m stor bestående av en större mängd avslag. Material: Granit	Övrig kulturhistorisk lämning	
6		Boplatsläge	Boplatsläge, ca 500 kvm stort beläget i sydostsluttning på en moränhöjd. Sandig morän. Tämligen stenfri med med enstaka större block. 32-34 m ö h.	Utredningsobjekt, etapp 2	Svår tillgänglig med grävmaskin. Bör utredningsgrävas med provgropar.
7	L2023:6281	Brott/täkt	Stenbrott 9x8 m (Ö-V) bestående av 1 grop och ett skrotstenslager. Gropen är 4 m i diameter, 0,7 m dj. Skrotstens-lagret är 8 x 5 m (N-S), intill 0,5 m h, bestående av stora mängder avslag 0,05–0,25 m stora. Material: Granit	Övrig kulturhistorisk lämning	

Objnr	Lnr	Lämningstyp	Beskrivning av lämning	Antikvarisk bedömning	Kommentar
8		Boplatsläge	Boplatsläge, 3250 kvm stort, beläget på en svag höjd och i sydostsluttning. Silt och lermark. Åkermark. 27-30 m ö h.	Utredningsobjekt, etapp 2	Åkern har enligt uppgift i KMR kallats för ”Ryssgraven” (se L1981:8767). Marken tillgänglig med grävmaskin.
9		Torp	Trädgårdstorp, nyttjas idag som fritidshus. Kommer bebyggelsen att överges i samband med exploateringen så bör torpet bedömas som fornlämning då det sannolikt etablerades på 1600-talet. I dess närhet trädgård har del av en kritpipa framkommit vilket indikerar att det kan finnas äldre kulturlager.	Utredningsobjekt, etapp 2	Marken tillgänglig med grävmaskin
10	L1981:8767	Plats med tradition	Plats med namn och tradition, bestående av liten moränkulle med i ytan talrika, 0,4–0,8 m st stenar. I områdets SÖ del är 1 kantställd häll, ca 1 m h, 1 m br och 0,3 m tj. Härjämte är enstaka stenar, 0,9–1,5 m st. I områdets SV del är 1 grop, ca 10 x 5 m (Ö-V) och 1 m dj (täktgrop?). I åkerkant i områdets S del syns inga benrester eller spår efter gravar.	Övrig kulturhistorisk lämning	Platsen kallas ”Kyrkogården” enligt uppgift i KMR. Platsen var vid inventeringstillfället svårbesiktad p g a tät vegetation. Beskrivningen granskad och uppdaterad i KMR
11	L1981:8846	Hägnad	Fundament till stenmur, 150 m l (NV-SÖ), 2 m br och 0,2–0,4 m h, av i skalmur lagda parallella stenrader av 0,4–0,8 m st stenar. Stenmursfundamentet är i öster del av Plats med namn och tradition (L1981:8767). Belägen i markslagsgräns.	Övrig kulturhistorisk lämning	
12	L1979:859	Hägnadssystem	Stenmurar, med den sammansatta l av 380 m l (Ö-V) bestående av 4 stenmurar 115 m, 88 m och 88 m samt 90 m l. Upp till 1,2 m h samt 0,5-0,8 m tj. Vällagda i 3 skift, vissa av stenarna har sprängmärken. Delvis övertorvade, främst muren längst åt SV. (RAÄ dnr 3.4.2-103-2016)	Övrig kulturhistorisk lämning	En av murarna ligger inom aktuellt utredningsområde. Datum för senaste fältbesök uppdaterat i KMR

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA
UPSALIENSIS